

FOTOSYNTTEESI

KIRJOITTAJAT

Päivi Sarvikas

Marjaana Suorsa

Eevi Rintamäki

Elina Vapaavuori

Eva-Mari Aro

Esa Tyystjärvi

TOIMITTAJA Päivi Sarvikas

KUVITTAJAT Anna Lepistö ja Päivi Sarvikas

FOTOSYNTeesi

KIRJOITAJAT

Päivi Sarvikas
Marjaana Suorsa
Eevi Rintamäki
Elina Vapaavuori
Eva-Mari-Aro
Esa Tyystjärvi

TOIMITTAJA JA TAITTAJA

Päivi Sarvikas

KUVITTAJAT

Anna Lepistö
Päivi Sarvikas

KIRJOITTAJAT: Päivi Sarvikas, Marjaana Suorsa, Eevi Rintamäki, Elina Vapaavuori, Eva-Mari Aro, Esa Tyystjärvi
TOIMITTAJA: Päivi Sarvikas
ULKOASU, KANNET JA TAITTO: Päivi Sarvikas
KUVITTAJAT: Anna Lepistö ja Päivi Sarvikas

KUVAOIKEUDET • American Society of Plant Physiologists: 5.11 (mikroskooppikuva). • Bob Andersen ja David J. Patterson: 8.5 (Chlorarachniophyta-valokuva). • Eva-Mari Aro: valokuva 2.4. • Wolfgang Bettighofer: 8.5 (ameebat-valokuva). • Botanical Society of America: graafinen piirros 11.1. • Luc Brient (Univ Rennes): 8.5 (Euglenophyta-valokuva). • Dalton Carmel: välilehtikuva sivulla 256. • Ute Frevert: 8.5 (Apicomplexa-valokuva). • Eric B. Guinther (AECOS Inc): 8.5 (punalevät-valokuva). • Hannu Haapala: valokuva 1.4. • Vesa Havurinne: välilehtikuva sivulla 118 sekä valokuvat 1.2, 1.6 ja 11.3. • Seppo Kytöharju: 8.5 (sienet-valokuva). • Steffen Köhler (Centre for Advanced Imaging, Heinrich Heine University, Düsseldorf) ja Jan de Vries (Heinrich Heine University, Düsseldorf): valokuva 8.7. • Ilkka Laitakari (Geologian tutkimuskeskus): valokuva 8.4. • Celeste Leander: 8.5 (Stramenopiles-valokuva). • Anna Lepistö: välilehtikuvat sivuilla 49, 50, 51, 70, 142, 165, 186 ja 240, valokuvat 2.6, 2.7, 7.1, 7.13, 7.14, 8.5 (kasvit-valokuva), 9.3 ja 9.4, graafiset piirrokset 2.3, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 3.7, 3.8, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 4.5, 4.6, 4.7, 4.8, 4.9, 4.10, 4.12, 4.13, 5.1, 5.2, 5.3, 5.4, 5.5, 5.6, 5.8, 5.7, 5.9, 5.10, 5.11, 5.12, 5.15, 6.2, 6.3, 6.4, 6.5, 6.6, 6.7, 6.8, 6.9, 6.10, 6.11, 6.12, 6.13, 6.14, 7.2, 7.3, 7.4, 7.5, 7.6, 7.7, 7.8, 7.10, 7.11, 7.12, 9.1, 9.2, 9.5, 9.6, 9.7, 9.8, 9.9, 9.10, 9.11, 9.12, 9.15, 9.16, 9.17, 10.2, 10.3, 10.6, 10.7 ja 10.8., 10.9. • Cornelius Lütz: valokuva 6.1. • MacMillan Publishers Ltd: graafinen piirros 11.2. • Joe McDonald: välilehtikuva sivulla 218. • NASA: 8.5 (eläimet-valokuva). • Jiri Novak: 8.5 (viherlevät-valokuva). • Eva Nowack: 8.5 (Paulinella-valokuva). • David J. Patterson ja Bob Andersen: 8.5 (Mesostigmatophyta-valokuva). • Michael Plewka: 8.5 (Cryptomonata-valokuva). • Kimmo Ruosteenoja (Ilmatieteen laitos): graafiset piirrokset 9.13 ja 9.14. • Pekka Salmi: valokuva 10.1. • Robyn Sargent: välilehtikuva sivulla 166. • Päivi Sarvikas: kansikuvat, välilehtikuvat sivuilla 10, 13, 14, 33, 34, 69, 95, 96, 117, 141, 185, 217, 239, 255, 263, 264, 279, 280, valokuvat 1.1, 1.3, 1.5, 1.7, 1.8, 1.9, 2.5, 3.9, 4.14, 4.15, 5.13, 5.14 ja 11.6 sekä graafiset piirrokset 2.1, 2.2, 2.4, 2.7, 4.11, 4.12, 8.1, 8.2, 8.3, 8.5 ja 8.6. • Springer Science+Business Media: valokuva 7.9, graafiset piirrokset 11.4 ja 11.5. • Marjaana Suorsa: valokuvat 2.1 ja 7.12. • Aradhna Tripathi (UCLA): graafinen piirros 9.11 (suomennos: Anna Lepistö). • Esa Tyystjärvi: graafinen piirros 3.10. • Dimitar Valev: valokuva 10.5. • Ralf Wagner: 8.5 (Dinoflagellata-valokuva). • Wikipedia Creative Commons -lisenssi: 6.14, 10.4 ja 10.9 (kloridisuolavalokuva). • John Wiley & Sons: graafiset piirrokset 9.15, 9.16, 9.17 (suomennokset: Anna Lepistö). • Jeremy Young (The Natural History Museum, Lontoo): 8.5 (Haptophyta-valokuva).

1. Painos

© 2017 Päivi Sarvikas, Marjaana Suorsa, Eevi Rintamäki, Elina Vapaavuori, Eva-Mari Aro, Esa Tyystjärvi, Anna Lepistö

VALMISTAJA: Books on Demand GmbH, Norderstedt, Saksa
KUSTANTAJA: Books on Demand GmbH, Helsinki, Suomi

ISBN 978 951 568 089 1

TIEDUSTELUT: Esa Tyystjärvi, esatyy@utu.fi

KOPIOINTIEHDOT • Tämä teos on oppikirja. Teos on suojattu tekijänoikeuslailla (404/61). Teoksen tai sen osan valokopioiminen on kielletty ellei valokopiointiin ole hankittu lupaa. Tarkistakaa, mitkä valokopiointi- ja digiluvat ovat kohdallanne voimassa. Lisätietoa luvista ja niiden sisällöstä antaa Kopiosto ry, www.kopiosto.fi. Teoksen tai sen osan digitaalinen kopioiminen tai muuntelu on ehdottomasti kielletty.

SISÄLLYS

KIRJAN KÄYTTÄJÄLLE	11

LUKU 1. JOHDANTO	15

Johdannossa on katsaus muutamaa aiheeseen, jotka ovat tärkeitä soluissa tapahtuvien biologisten ilmiöiden ymmärtämiselle. Peruskoulun ja lukion oppikirjoissa tarjotaan runsaasti pohjatietoa näistä aiheista, joten katsaus on tarkoitettu tiiviiksi ja lyhyeksi.

1.1. Biologisesti merkittäviä makromolekyylejä	15
1.1.1. Hiilihydraatit	16
1.1.2. Lipidit	16
1.1.3. Proteiinit	16
1.1.4. Nukleiinihapot	18
1.2. Happamuus ja protonigradietti	19
1.3. Geenien ilmeneminen	19
1.4. Geenien ilmenemisen säätely	21
1.5. Entsyymien toiminnan peruseriaatteita	22
1.6. Runsaenergisest yhdisteet: ATP ja NAD(P)H	23
1.6.1. Adenosiinitrifosfaatti eli ATP	23
1.6.2. NAD(P) ⁺ /NAD(P)H	24
1.7. Geeniteknologia	24
1.8. Eliökunnan luokittelu	25
1.9. Kasvikunta	26
1.10. Kasvien solukotyytit	27
1.11. Fotosynteesin perusytälö	29
1.12. Ilmastomuutos	30
Kirjallisuutta	31
Tietolaatikko 1.1. Autotrofia ja heterotrofia	32

LUKU 2. VIHERRHIUKKANEN JA SYANOBAKTEERI	35

Fotosynteesin ymmärtämiseksi on tärkeää tuntee sen toimintaympäristö. Tässä luvussa esitellään happea tuottavan fotosynteesin näyttämö, viherhiukkanen ja syanobakteeri. Happea tuottava fotosynteesi on kehittynyt nykyisten syanobakteereiden esivanhemmissa, joiden evolutiivisia perillisiä kaikkien vihreiden kasvien ja levien viherhiukkasot ovat. Syanobakteereihin perehtyminen on tärkeää fotosynteesin ymmärtämisen lisäksi myös siitä syystä, että syanobakteereita voidaan hyödyntää bioenergian tuotannossa.

2.1. Viherhiukkanen fotosynteesin perusrakenteena	35
2.1.1. Levien ja kasvien fotosynteesireaktiot toimivat syanobakteerista kehittyneissä viherhiukkasissa	35
2.1.2. Viherhiukkanen on soluelin	35
2.1.3. Viherhiukkanen koostuu kolmesta kalvostosta ja kahdesta liukoisesta tilasta	36
2.1.4. Viherhiukkanen on osittain itsenäinen ja lisääntyy jakautumalla	38
2.1.5. Viherhiukkasen biogeneesi	39
2.1.6. Proteiinien kulku viherhiukkaseen	39
2.2. Syanobakteeri – happea tuottava fotosynteettinen esitumallinen	41
2.2.1. Syanobakteereilla on pitkä historia	41
2.2.2. Syanobakteerit jaetaan viiteen alaryhmään	41
2.2.3. Typen yhteyttäminen	42
2.2.4. Syanobakteerit ovat sopeutuneet hyvin erilaisiin ympäristöoloihin	44
2.2.5. Symbioosi syanobakteerien ja muiden eliöiden välillä	45
2.2.6. Syanobakteerimyrkyt	46
2.2.7. Syanobakteerien yhteyttävät kalvot	47
Kirjallisuutta	48

LUKU 3. FOTOSYNTESISIN FYSIKAALINEN PERUSTA 51

Fotosynteesi tarvitsee toimiakseen valoenergiaa. Fotosynteesin ymmärtämiseksi on siis perehdyttävä fotosynteesin fysikaaliseen perustaan – valon ja aineen väliseen vuorovaikutukseen. Tässä luvussa kerrotaan, mitä valoenergia on, millä tavalla klorofyllipigmentit saavat kerättyä valoenergiaa ja mitä valoenergian avulla virittyneiden klorofyllipigmenttien viritysenenergialle tapahtuu. Osa pigmenttien keräämästä valoenergiasta muuttuu hukkalämmöksi.

3.1. Valo ja aine	51
3.1.1. Sähkömagneettinen säteily	51
3.1.2. Fotonin energia	53
3.1.3. Valon ja aineen vuorovaikutus	54
3.2. Fotosynteesipigmentit	55
3.2.1. Virittyneet tilat ja konjugoituneet kaksoissidosjärjestelmät	55
3.2.2. Klorofyllityypit	55
3.2.3. Klorofyllin virittyminen	56
3.2.4. Proteiinin vaikutus pigmentin absorptio-ominaisuuksiin	57
3.2.5. Karotenoidit	57
3.2.6. Fykobiliinit	58
3.3. Viritysenenergian siirtyminen ja viritystilän purkautuminen	58
3.3.1. Viritystilän purkautumisreitit	58
3.3.2. Viritysenenergian siirtyminen pigmenttimolekyyliltä toiselle	58
3.3.3. Viritysenenergian purkautuminen fluoresenssisäteilynä ja lämpönä	60
3.3.4. Systemien välinen siirtymä	61
3.3.5. Valokemiallinen reaktio viritystilän purkajana	62
3.4. Fotosynteesi auringonvalon energian hyödyntäjänä	62
3.4.1. Auringonvalon laatu ja määrä	62
3.4.2. Valomuunnin muuntaa valoenergiaa kemialliseen muotoon	64
3.4.3. Kvanttisaanto ja hyötysuhde	64
Kirjallisuutta	65
Tietolaatikko 3.1. Energia biokemiallisissa reaktioissa	66
Tietolaatikko 3.2. Valon mittaaminen	68

LUKU 4. FOTOSYNTESISIN VALOREAKTIOT 71

Viritysenergia tallentuu kemialliseen muotoon fotosynteesin valoreaktioissa, joissa toimii neljä suurta proteiini-kompleksia: valoreaktio II -kompleksi, sytokromi b_6f -kompleksi, valoreaktio I -kompleksi sekä ATP-syntaasi. Valoreaktiot tuottavat runsasenergiisiä yhdisteitä, NADPH:ta ja ATP:tä. Valoreaktioiden toiminnan sivutuotteenä vapautuu myös happea.

4.1. Kasvien valoa keräävät antennit	73
4.1.1. Fotosynteesin valoreseptorit	73
4.1.2. Ulompi valoa keräävä antenni	73
4.1.3. Sisempi valoa keräävä antenni	75
4.2. Valoreaktio II -kompleksi (PSII)	75
4.2.1. PSII-reaktiokeskuksen rakenne	75
4.2.2. PSII:n elektroninsiirtoreaktiot	76
4.2.3. Happea vapauttavan kompleksin rakenne	78
4.2.4. Mangaanit hapettuvat ja pelkistyvät OEC:n toimiessa	78
4.2.5. Varausten rekombinoituminen	80
4.3. Sytokromi b_6f -kompleksi	80
4.4. Valoreaktio I -kompleksi (PSI)	81
4.5. ATP-syntaasi	83
4.6. NDH-kompleksi ja terminaalioksideasi (PTOX)	83
4.7. Lateraalinen heterogenia	84
4.8. Syanobakteerien fotosynteesin valoreaktioiden erityispiirteitä	85
4.9. Vaihtoehtoisia elektroninsiirtoreittejä	86
4.9.1. Elektronien, protonien, ATP:n ja NADPH:n stokiometria	86
4.9.2. Syklinen elektroninsiirto	87
4.9.3. Happi tai vety elektroninvastaanottajana	87
4.10. Proteiini-kompleksien biogeneesi	88
4.10.1. Valoreaktio II -kompleksin biogeneesi	88
4.10.2. Valoreaktio I -kompleksin biogeneesi	89
4.10.3. Muiden tylakoidikalvon proteiini-kompleksien biogeneesi	89
Kirjallisuutta	90
Tietolaatikko 4.1. Fotosynteesin stokiometria	91
Tietolaatikko 4.2. Fotosynteesiproteiinien nimeäminen	92
Tietolaatikko 4.3. Fotosynteesin valoreaktioiden aikavakioita	94

LUKU 5. HIILIDIOKSIDIN YHTEYTTÄMINEN 97

Kemialliseen muotoon tallentunutta energiaa kuluu fotosynteesin hiilensidontareaktioissa eli Calvin-Benson-kierrossa, jossa epäorgaanisesta hiilidioksidista muodostuu orgaanisia yhdisteitä (trioosifosfaatteja) solun aineenvaihdunnan tarpeisiin. Calvin-Benson-kiertoa katalysoivat useat eri entsyymit, joista tunnetuin ja tutkituin on rubisco. Tässä luvussa esitellään myös fotorespiraatio-reaktiosarja, joka vähentää hiilensidontan tehokkuutta nykyisen ilmakehän hiilidioksidipitoisuudessa, sekä hiilidioksidin konsentroidintimekanismeja, jotka ovat kehittyneet evoluution saatossa kohottamaan hiilidioksidipitoisuutta Calvin-Benson-kierron toimintaympäristössä.

5.1. Hiilidioksidin otto kasvin lehteen	97
5.2. Calvin-Benson-kierto	99
5.2.1. Hiilidioksidin yhteyttäminen	99
5.2.2. 3-fosfoglyseraatin pelkistyminen eli runsasenergiesten hiilihydraattien valmistus	102
5.2.3. Kierron lähtöaineen regeneraatio	102
5.3. Calvin-Benson-kierron säätely	103
5.3.1. Rubiscon valoaktivoitumismekanismi	104
5.3.2. Calvin-Benson-kierron entsyymien ferredoksiini-tiredoksiini-välitteinen valoaktivoituminen	105
5.4. Fotorespiraatio	106
5.5. Hiilidioksidin konsentroidintimekanismit	107
5.5.1. Hiilidioksidin konsentroidintimekanismeihin johtanut evoluutio	107
5.5.2. C ₄ -fotosynteesi	108
5.5.3. CAM-fotosynteesi	111
5.5.4. Fotosynteesi vedessä	112
5.5.5. Syanobakteerien, levien ja vesikasvien hiilidioksidin konsentroidintimekanismit	113
Kirjallisuutta	115
Tietolaatikko 5.1. Fotosynteesin maksimikapasiteetti	116

LUKU 6. VIHERRHIUKKANEN SOLUSSA 119

Fotosynteesin hiilensidontareaktioissa muodostuneista trioosifosfaateista valmistuu soluissa sakkaroosia, josta viherhiukkaset voivat valmistaa varastoituvaa tärkkelystä. Sokeriaineenvaihdunnan lisäksi viherhiukkaset osallistuvat myös muihin biosynteesireaktioihin, jotka ovat tärkeitä solujen toiminnalle. Tässä luvussa tutustutaan näihin aineenvaihduntareaktioihin, viherhiukkasen ja tuman väliseen viestinvälitykseen eli signaalinsiirtoreitteihin sekä siihen, millä tavalla aineet kulkevat viherhiukkasen kaksoiskalvon läpi.

6.1. Viherhiukkasen ympäristö	119
6.2. Aineiden kulku kalvojen läpi	120
6.2.1. Viherhiukkasen kaksoiskalvon kuljetusmekanismit	120
6.3. Sokeriaineenvaihdunta	122
6.3.1. Sakkaroosin ja tärkkelyksen synteesi	122
6.3.2. Tärkkelyksen ja glukoosin hajoaminen	124
6.4. Lipidiaineenvaihdunta	125
6.4.1. Viherhiukkasen kalvojen lipidit	125
6.4.2. Rasvahappojen ja lipidien synteesi	126
6.5. Typpiaineenvaihdunta	128
6.5.1. Nitraatin pelkistyminen	128
6.5.2. Aminotyyppien muodostuminen	129
6.6. Rikkiaineenvaihdunta	130
6.7. Muita biosynteesireittejä	131
6.7.1. Aromattiset aminohapot ja fenolit	131
6.7.2. Terpeenit	132
6.7.3. Klorofylli	134
6.7.4. Pyrimidiinit ja puriinit	136
6.8. Viherhiukkasen ja tuman välinen vuorovaikutus	136
Tietolaatikko 6.1. Lipidikaksoiskalvot	138
Kirjallisuutta	140

LUKU 7. FOTOSYNTESISITUTKIMUKSEN MENETELMIÄ 143

Fotosynteesin valoreaktioiden ja hiilensidontareaktioiden aktiivisuutta tutkitaan usein kaasujenvaihtomittausten avulla. Valoreaktioiden toiminnan tutkimisessa käytetään lisäksi optisia mittausten menetelmiä – painopisteenä tässä luvussa ovat erityisesti optisiin mittausten menetelmiin lukeutuvat fluoresenssimittaukset. Fotosynteesiin liittyvien proteiinien ja nukleiinihappojen tutkimuksessa hyödynnetään erilaisia solu-, molekyyli- ja systeemibiologian tutkimusmenetelmiä. Usein tutkimusta tehdään erityisen hyvin tunnetuilla lajeilla, mallilajeilla, joista on esimerkiksi erilaisia mutanttilinjoja saatavilla.

7.1. Kaasujenvaihtomittaukset	143
7.1.1. Happi	143
7.1.2. Hiilidioksidi	144
7.2. Elektroninsiirtoreaktioiden mittaaminen	148
7.2.1. PSII:n elektroninsiirtoreaktioiden mittaaminen	148
7.2.2. PSI:n elektroninsiirtoreaktioiden mittaaminen	149
7.2.3. Koko elektroninsiirtoketjun mittaaminen	149
7.3. Absorbanssispektroskopia ja aktiospektrit	150
7.4. PSII:n optiset mittausten menetelmät	150
7.4.1. Fluoresenssispektrit	150
7.4.2. Fluoresenssi ja valokemiallinen reaktio	152
7.4.3. Fluoresenssin kvantitatiivinen käsittely	152
7.4.4. Fluoresenssin kuvantaminen	156
7.4.5. Viritystilän eliniän mittaaminen	156
7.4.6. Termoluminesenssi ja viivästynyt luminesenssi	157
7.5. PSI:n optinen mittausten menetelmä	158
7.6. Magneettinen spektroskopia	158
7.7. Isotoopit fotosynteesitutkimuksessa	159
7.8. Rakennetutkimuksen menetelmät	159
7.9. Solu- ja molekyylibiologiset menetelmät	159
7.10. Mallilajit, mutantit ja systeemibiologian menetelmät	161
Kirjallisuutta	163
Tietolaatikko 7.1. Viherhiukkaset bioteknologisina "tehtaina"	164

LUKU 8. FOTOSYNTESISIN EVOLUUTIO 167

Eliöpopulaation geenivarannossa tapahtuu sukupolvien myötä muutoksia. Tässä luvussa perehdytään maapallon esihistoriaan ja fotosynteesin evoluutioon. Luvussa tarkastellaan joidenkin bakteerien happea tuottamattoman fotosynteesin erityispiirteitä ja tutustutaan tarkemmin myös endosymbioosiin, joka on johtanut levien ja kasvien kehittymiseen.

8.1. Maan esihistoria ja elämän synty	167
8.2. Happea tuottava ja happea tuottamaton fotosynteesi	168
8.2.1. Kemosynteesi	168
8.2.2. Fotosynteesin kaksi lajia	169
8.2.3. Tyypin II reaktiokeskus	170
8.2.4. Tyypin I reaktiokeskus	170
8.3. Fotosynteesin rakenteiden evoluutio geenitiedon perusteella	172
8.4. Maapallon historia todistaa happea tuottavan fotosynteesin kehittymisestä	174
8.5. Levien ja kasvien kehittyminen	176
8.5.1. Aitotumallisten eli eukaryoottien superryhmät	176
8.5.2. Primaarinen endosymbioosi	177
8.5.3. Plantae-superryhmä	179
8.5.4. Chromalveolata-superryhmän levät	180
8.5.5. Rhizaria- ja Excavata-superryhmien levät	181
8.5.6. Sekundaarinen ja tertiäärinen endosymbioosi	181
8.5.7. Meneillään olevia endosymbioositapahtumia	181
8.6. Kasvien kehittyminen	182
8.6.1. Ilmarakojen kehittyminen mahdollisti fotosynteesin kuivalla maalla	182
8.6.2. C ₄ - ja CAM-fotosynteesin evoluutio	183
8.6.3. C ₄ -fotosynteesin evoluutio	183
8.6.4. CAM-fotosynteesin evoluutio	184
Kirjallisuutta	184

LUKU 9. FOTOSYNTESI JA MUUTTUVAT YMPÄRISTÖOLOSUHTEET 187

Kasvien kasvuun ja tuottavuuteen vaikuttavat monet eri ympäristötekijät. Tässä luvussa tutustutaan erityisesti fotosynteesin toiminnan kannalta tärkeimpiin ympäristömuuttujiin – valoon ja hiilidioksidipitoisuuteen. Lisäksi perehdytään ilmastomuutokseen ja sen fotosynteesille asettamiin haasteisiin.

9.1. Valo	187
9.1.1. Soluliman valoreseptorit ovat tärkeitä kasvin kehitykselle	187
9.1.2. Fotosynteesi ja valo	188
9.1.3. Kasvien hitaat valosopeutumis-mekanismit	190
9.1.4. Fotosynteesin induktio	192
9.1.5. Reaktiiviset happiyhdisteet ja kasvin puolustautuminen niitä vastaan	192
9.1.6. Viritysenergian ei-valokemiallinen vaimeneminen ja ksantofyllisykli	194
9.1.7. Fotoinhibitio ja PSII:n korjauskierto	195
9.1.8. Tilasiirtymät	199
9.2. Muut ympäristötekijät	200
9.2.1. Lämpötila	200
9.2.2. Kuivuus ja suolaisuus	201
9.2.3. Raskasmetallit	202
9.2.4. Ravinteet	202
9.3. Fotosynteesi ja ilmastomuutos	204
9.3.1. Käynnissä oleva ilmastomuutos	204
9.3.2. Kasvihuonekaasut	205
9.3.3. Globaalit hiilidioksidipäästöt, päästölähteet ja nielut	207
9.3.4. Päästö- ja pitoisuusskenaariot	208
9.3.5. Ennusteet ilmaston muuttumisesta	210
9.4. Fotosynteesin sopeutuminen muuttuviin ilmasto-oloihin	210
9.4.1. Korkea hiilidioksidipitoisuus vähentää ilmarakoa	210
9.4.2. Sopeutuminen nousevaan hiilidioksidipitoisuuteen	211
9.4.3. Sopeutuminen muuttuviin lämpötiloihin	212
9.4.4. Ilmastomuutoksen vaikutukset kasvuun	213

9.4.5. Ilmastomuutoksen alueelliset vaikutukset	214
9.4.6. Alailmakehän otsonin vaikutukset fotosynteesiin ja kasvuun	214
Kirjallisuutta	216

LUKU 10. FOTOSYNTESI IHMISEN PALVELUKSESSA 219

Auringonvalon muuttuminen fotosynteesissä kemialliseksi energiaksi on kaikkien bioenergiamuotojen perusta. Fotosynteesin hyödyntämistä koskeva tutkimus keskittyy tällä hetkellä vahvasti bioenergian tuotantoon, erityisesti biovedyn tuotannon ja keinotekoisien fotosynteesin kehittämiseen.

10.1. Fotosynteesi ja sato maa- ja metsätaloudessa	219
10.1.1. Fotosynteesin ja sadon määrän suhde	219
10.1.2. Mitä fotosynteesissä voidaan parantaa?	221
10.2. Bioenergian tuotto	223
10.2.1. Biomassa ja biokaasu	223
10.2.2. Etanoli ja biodiesel	224
10.2.3. Levät ja syanobakteerit biopolttoaineiden lähteinä	225
10.2.4. Levien kasvatusmenetelmiä	226
10.2.5. Biovedyn tuotto	229
10.2.6. Bioteknologisia keinoja biovedyn tuoton lisäämiseksi	232
10.3. Keinotekoinen fotosynteesi	233
Kirjallisuutta	235
Tietolaatikko 10.1. Fotosynteesin hyötysuhde	236

LUKU 11. KATSAUS FOTOSYNTeesi- TUTKIMUKSEN HISTORIAAN 241

Tässä luvussa esitellään keskeisiä fotosynteesialan tutkijoita ja tutkimustuloksia ja kerrotaan pääpiirteittäin, miten nykyiseen käsitykseen fotosynteesistä on päädytty.

11.1. Fotosynteesin vuosisadat	241
11.2. Flogiston, happi ja hiilidioksidi	243
11.3. Syanobakteerin ja viherhiukkasen tarina	243
11.4. Neljä vai kahdeksan fotonia?	244
11.5. Miten kaksi valoreaktiokompleksia löydettiin	245
11.6. Klorofyllin fluoresenssi – jo 80 vuotta pimeässä huoneessa	247
11.7. Happielektrodi – fotosynteesi- tutkijan vikuroiva työhevonen	249
11.8. Hiilidioksidin yhteytys ja rubisco: alussa olivat isotooppi, täplät ja Calvin	249
11.9. Fotoinhibitio – valo voi olla haitaksikin	252
11.10. Fotosynteesikoneiston proteiinien ja proteiinikompleksien tutkimus Kirjallisuutta	253 254

LUKU 12. LYHENTEET 257

Tässä luvussa ovat yleisimmät kirjassa käytetyt lyhenteet aakkosjärjestyksessä suomen ja englannin kielellä, yleisimmät kaavoissa käytetyt symbolit sekä yleisimmät tekstissä mainitut molekyylikaavat ja mittayksiköt.

LUKU 13. SANASTO 265

Sanastossa ovat tekstissä sekä suomen että englannin kielellä mainitut termit. Termit on lisätty myös englanniksi, koska se helpottaa lisätiedon etsimistä kansainvälisistä julkaisuista ja muista lähteistä.

Englanti-suomi	265
Suomi-englanti	272

LUKU 14. HAKEMISTO 281

Hakemistoon on kerätty kaikki kirjassa esiintyvät hakusanat aakkosjärjestyksessä. Hakemistossa on pyritty välttämään lyhenteiden käyttämistä.

KIRJAN KÄYTTÄJÄLLE

Fotosynteesi on johdettu kreikan kielen valoa ”*phos*” ja yhdistämistä ”*syntithena?*” tarkoittavista sanoista. Sillä viitataan kasvien ja muutamien muiden omavaraisten tuottajien biosynteesireaktioihin, joissa epäorgaanisista aineista muodostuu valoenergian avulla orgaanisia yhdisteitä. Fotosynteesissä valoenergia siis tallentuu biologisesti käyttökelpoiseen muotoon. Kouluopetuksessa fotosynteesi on usein suomennettu yhteyttämiseksi. Tässä kirjassa käytämme kuitenkin termiä fotosynteesi, koska yhteyttäminen liitetään kirjallisuudessa myös muihin reaktioihin kuin fotosynteesiin.

Aiheena fotosynteesi on hyvin ajankohtainen. Fotosynteesitutkimusta hyödynnetään bioteknologiassa ja sen avulla etsitään kiivaasti uusia ratkaisuja mm. ekologisesti kestäväen energiantuotannon kehittämiseen. Yritämme vastata siihen fotosynteesitiedon tarpeeseen, jonka tämä on aiheuttanut. Uskomme myös, että tästä kirjasta on suurta apua lukiodien ja peruskoulujen biologian opetukseen, sillä oppikirjojen perusteella fotosynteesistä saa helposti puutteellisen tai suorastaan virheellisen kuvan. Kirja on tarkoitettu oppikirjaksi sekä käsikirjaksi opiskelijoille ja opettajille. Siitä voivat hyötyä myös biologian ja muiden luonnontieteiden harrastajat.

Tämä on ensimmäinen suomenkielellä kirjoitettu kirja fotosynteesistä. Olemme pyrkineet käyttämään suomenkielistä termistöä aina kun se on ollut tarkoituksenmukaista. Tieteelliset termit johdetaan pääasiassa kreikan ja latinan kielestä, ja koska fotosynteesitutkimus on hyvin kansainvälistä, monet vieraskielisistä lainasanoista ovat vakiintuneet käyttöön. Emme ole tällöin myöskään lähteneet keksimään uutta sanastoa. Olemme pyrkineet selittämään termit, kun ne tulevat tekstissä vastaan ensimmäistä kertaa. Viittaukset kirjan sisällä kertovat, jos asiasta kerrotaan tarkemmin toisaalla kirjassa.

Pääpaino tässä kirjassa on fotosynteesin molekyyli-tason mekanismeissa. Fotosynteesi on poikkeuksellinen tutkimusala, jonka ymmärtämiseksi tarvitaan taustatietoa paitsi biologian myös biokemian ja biofysiikan ilmiöistä. Olemme sisällyttäneet tähän kirjaan lisätietoa aiheista, joita lukija tarvitsee ymmärtääkseen fotosynteesiä ja solu ympäristöä, jossa fotosynteesireaktiot toimivat. Moniin käsitteisiin ja ilmiöihin, joiden tarkempi tunteminen ei ole välttämätöntä fotosynteesin ymmärtämisen kannalta, viitataan tekstissä vain lyhyesti. Perustietoa fotosynteesiä sivuavista asioista lukija voi etsiä kemian, fysiikan ja biologian oppikirjoista. Syvällisempää lisätietoa kaipaaville olemme laatineet lukukohtaisen kirjallisuusluettelon, joka tarjoaa viitteitä lisälukemistoksi.

Kirja on syntynyt Turun yliopiston biokemian laitoksen molekyylisen kasvibiologian osastolla. Kaikki kirjan tekemiseen osallistuneet työryhmän jäsenet ovat fotosynteesitutkijoita. Kiitämme lämpimästi seuraavia suomalaisia asiantuntijoita, jotka ovat esittäneet arvokkaita korjausehdotuksia käsikirjoitukseen: Eija Juurola, Jaakko Kangasjärvi, Sajjaliisa Kangasjärvi, Jouko Korppi-Tommola, Ari Laaksonen, Kirsi Lehto, Hannu Leino, Paula Mulo, Pirkko Mäenpää, Petter Portin, Marjatta Raudaskoski, Arto Soitamo, Mikko Tikkanen, Taina Tyystjärvi, Timo Vuorisalo. Yleisistä taittotyötä koskevasta neuvoista kiitos Terhi Keräselälle ja valokuvausmahdollisuudesta Turun yliopiston biologian laitoksen kasvitieteelliselle puutarhalle Ruissalossa. Haluamme myös kiittää kaikkia Turun yliopiston fotosynteesiryhmässä toimineita ja vierailleita tutkijoita Suomesta ja maailmalta erinomaisen tutkimusympäristön luomisesta.

Kirjan kirjoittamisen on tehnyt mahdolliseksi Koneen Säätiön rahoitus, josta esitämme lämpimät kiitokset. Kiitämme osallisuudesta taittotyön rahoittamiseen myös Suomen Akatemian Primaarituottajien molekyylibiologian huippuyksikköä.

KIRJAN SISÄLLÖSTÄ VASTAAVA TYÖRYHMÄ

FT PÄIVI SARVIKAS

Päivi Sarvikas on kirjan päätoiminen kirjoittaja, toimittaja ja taittaja. Hän on kirjoittanut, muokannut ja täydentänyt kaikkien lukujen asiasisältöä. Alusta alkaen hän on kirjoittanut luvut 1, 2, 4, 6, 11, 12, 13, 14 sekä tietolaatikat 4.2 ja 6.1. Kirjan kuvitustyössä hän vastaa 40 %:sta kirjan valokuvista ja 10 %:sta kirjan graafisista piirroksista. Tutkimustyössään Päivi Sarvikas on perehtynyt erityisesti fotosynteesin fotoinhibitioon.

DOSENTTI ESA TYYSTJÄRVI

Esa Tyystjärvi on kirjoittanut etenkin lukuja 3, 7, 8, 11 ja 13 sekä tietolaatikkoja 1.1, 4.1, 4.2, 5.1 ja 10.1. Tutkimustyössään Esa Tyystjärvi on perehtynyt erityisesti fotosynteesin fotoinhibitioon, fotosynteesissä tapahtuvaan energiansiirtoon ja elektroninsiirto-reaktioihin.

DOSENTTI MARJAANA SUORSA

Marjaana Suorsa on kirjoittanut etenkin lukuja 9 ja 10 sekä tietolaatikat 7.1. ja 4.3. Tutkimustyössään Marjaana Suorsa on perehtynyt erityisesti valoreaktio II -kompleksin biogeneesiin.

PROFESSORI EEVI RINTAMÄKI

Eevi Rintamäki on kirjoittanut etenkin lukua 5. Tutkimustyössään Eevi Rintamäki on perehtynyt erityisesti fotosynteesin hiilensidonnaisen mekanismeihin ja fotosynteesissä toimivien proteiinien fosforylaatioon sekä viherhiukkasen redoks-yhdisteiden merkitykseen kasvien soluviestinnässä.

DOSENTTI ELINA VAPAAVUORI

Elina Vapaavuori on kirjoittanut maa- ja metsätaloutta sekä ympäristönmuutosta koskevat kappaleet luvuista 9 ja 10. Elina Vapaavuori on Metsäntutkimuslaitoksen erikoistutkija, ja hän on perehtynyt tutkimustyössään fotosynteesin, ekofysiologian, ilmastomuutoksen ja puun ominaisuuksien tutkimiseen.

AKATEMIKKO EVA-MARI ARO

Eva-Mari Aro on ollut kirja-projektin alkuunpanija ja hän on osallistunut luvun 4 kirjoittamiseen. Eva-Mari Aro on tutkinut fotosynteesiä 1970-luvun lopusta lähtien, ja hänen erityisalaansa ovat fotosynteesin valoreaktiot sekä niitä katalysoivat pigmentti-proteiinikompleksit.

FT ANNA LEPISTÖ

Anna Lepistö on kirjan pääasiallinen kuvittaja. Hän vastaa 50 %:sta kirjan kuvituksesta: 20 %:sta kirjan valokuvista ja 75 %:sta kirjan graafisista piirroksista. Graafiset piirrokset on laadittu kirjoittajien luonnosten perusteella. Tutkimustyössään Anna Lepistö on perehtynyt erityisesti viherhiukkasen redoks-säätelyyn.

LUKU 1 JOHDANTO

1.1 Biologisesti merkittäviä makromolekyyliä

Biomolekyyliyt ovat hiilen yhdisteitä eli ns. orgaanisia yhdisteitä, joihin luetaan muut hiilyhdisteet paitsi hiilihappo (H_2CO_3), sen anionit bikarbonaatti (HCO_3^-) ja karbonaatti (CO_3^{2-}) sekä sen anhydridi hiilidioksidi (CO_2). Soluissa esiintyy vain vähän hiilestä ja vedystä koostuvia hiilivetyjä, jotka voidaan jaotella pelkästään hiiliatomien välisiä yksöissidoksia sisältäviin alkaaneihin, kaksoissidoksia sisältäviin alkeeneihin ja kolmoissidoksia sisältäviin alkyneihin. Orgaanisten yhdisteiden rakenne on usein mutkikas, koska hiiliatomit voivat sitoutua toisiinsa sekä ketjuiksi että renkaiksi.

Orgaaniset yhdisteet luokitellaan niiden sisältämien toiminnallisten eli reaktiokykyisten ryhmien (engl. *functional groups*) mukaan, koska orgaanisten yhdisteiden reaktioissa muutoksia tapahtuu tyypillisesti vain molekyylien toiminnallisissa ryhmissä ja samaan ryhmään kuuluvat orgaaniset yhdisteet ovat kemialliselta luonteeltaan samanlaisia. Toiminnallisia ryhmiä ovat esimerkiksi aromaattiset renkaat (fenyyli-ryhmä), alkoholien ja fenolien hydroksyyli-ryhmä ($-\text{OH}$), tiolien sulfhydryyli-ryhmä ($-\text{SH}$), sulfidien alkyylitioryhmä ($-\text{SR}$), karboksyylihapojen karboksyyli-ryhmä ($-\text{COOH}$), esterien esteriryhmä ($-\text{COOR}$) ja amiinien aminoryhmä ($-\text{NH}_2$).

Orgaanisten yhdisteiden reaktioissa aktivaatioenergiat ovat tyypillisesti suuret, joten eliöt tarvitsevat aktivaatioenergiaa alentavia entsyymejä (ks. kappale 1.5 ja tietolaatikko 3.1) bioreaktioiden katalysoittoreiksi. Monet solujen suurimolekyylisten yhdisteiden synteesi- ja hajoamisreaktiot koostuvat entsyymien katalysoimista reaktiosarjoista, joissa edellinen reaktiovaihe on seuraavan vaiheen käynnistymisen edellytys.

Kemiallinen kaava ja ainemäärä

Kemiallinen kaava ilmoittaa kemiallisen yhdisteen sisältämät atomit ja niiden määrän: molekyylikaava kertoo eri atomien lukumäärän molekyylissä (esimerkiksi $\text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6$), suhdekaava ilmaisee atomien lukumäärien väliset suhteet (esimerkiksi $(\text{CH}_2\text{O})_n$) ja rakennekaava ilmaisee atomien keskinäisen sitoutumisen molekyylissä sekä kertoo yksiselitteisesti mistä yhdisteestä on kyse (ks. esim. kuva 6.3). Molekyylikaavan ja suhteellisten atomimassojen taulukon perusteella voidaan laskea yhdisteen moolimassa M (g/mol). Ainemäärä n (mol) saadaan jakamalla yhdisteen massa (g) sen moolimassalla (M). Yksi mooli ainetta sisältää aina $6,022 \times 10^{23}$ kappaletta aineen rakenneosia (atomeja, ioneja tai molekyyliä). Tätä lukuarvoa kutsutaan Avogadron vakioiksi.

Hiilihydraatit, proteiinit, nukleiinihapot ja lipidit ovat biologisesti merkittäviä makromolekyyliä eli suurimolekyyliä orgaanisia yhdisteitä, joiden synteesi kuluttaa ja hajoaminen vapauttaa energiaa. Näitä yhdisteryhmiä ei luokitella toiminnallisten ryhmien mukaan. Makromolekyyliyt koostuvat rakenteellisesti erilaisista yksiköistä, monomeereistä. Makromolekyyliyt hajoavat vain hitaasti elleivät entsyymit katalysoi niiden hajoamista. Biologiset makromolekyyliyt hajoavat usein hydrolyysireaktiossa, jossa hajoavaan yhdisteeseen liittyy vesimolekyyli.

1.1.1 Hiilihydraatit

Hiilihydraatit ovat hiilestä, hapestä ja vedystä koostuvia yhdisteitä, joiden rakennetta kuvaa suhdekaava $C_m(H_2O)_n$. Eliöt saavat energiaa käyttöönsä hajottamalla hiilihydraatteja, mutta eliöt hyödyntävät hiilihydraatteja myös mm. erilaisten yhdisteiden biosynteesireaktiossa ja solujen rakennusaineena. Yksinkertaisista sokeista eli monosakkarideista rakentuvat hiilihydraatit ryhmitellään rakenneyksiköiden lukumäärän mukaan di-, oligo- ja polysakkarideihin sekä koostumuksen mukaan heterosakkarideihin. Monosakkaridit nimitään hiiliatomien määrän mukaan (esimerkiksi 5-hiiliset ovat pentooseja, 6-hiiliset heksooseja). Kun hiiliatomien määrä kasvaa viiteen tai sen yli, monosakkaridi pyrkii muodostamaan rengasrakenteen aldehydi- tai ketoryhmän reagoidessa saman molekyylin hydroksyyli-ryhmän kanssa. Tavallisimpia monosakkarideja ovat

glukoosi (6C), fruktoosi (6C) ja riboosi (5C). Disakkarideista sakkaroosi tunnetaan tavallisena talousoke-
rina. Glukoosiyksiköistä kovalenttisin glykosidisidoksin koostuvia polysakkarideja ovat mm. kasvien energianlähteekseen varastoima tärkkelys ja kasvien soluseinien rakennusaine, selluloosa (ks. kappale 6.3).

1.1.2 Lipidit

Lipidit eli rasva-aineet toimivat soluissa mm. energianlähteinä ja rakennusaineina. Ne eivät edusta rakenteellisesti yhtenäistä ryhmää, mutta niiden osarakenteena on usein avoketjuinen hiilivety ja ne liukenevat hyvin orgaanisiin liuottimiin mutta huonosti veteen. Lipideihin luetaan rasvahapot, mono- ja diglyseridit, varsinaiset rasvat eli triglyseridit, vahat, pooliset lipidit (fosfolipidit ja glykolipidit) sekä liukoisuusominaisuuksiltaan myös steroidit ja terpeenit (esim. klorofyllit). Rasvat eli triglyseridit ovat glyserolin (kolme hydroksyyli-ryhmää sisältävä alkoholi) ja kolmen rasvahapon (yleensä 12-18 hiiltä sisältäviä lineaarisia monokarboksyylihappoja, ks. kappale 6.4.2) estereitä.

Pooliset lipidit ovat yleisimpiä biologisten kalvojen rakennelipidejä (ks. kappale 6.4 ja tietolaatikko 6.1) – esimerkiksi fosfolipideissä kolmehiiliseen glyserolirunkoon on kovalenttisesti sitoutuneena kaksi rasvahappoa (vettähylkivä pää) sekä yksi fosfaattiryhmä (vesihakuinen pää). Rasvahapoista ja lipidiaineenvaihdunnasta kerrotaan tarkemmin kappaleessa 6.4 ja aineiden kulkemisesta kalvojen läpi kappaleessa 6.2.

1.1.3 Proteiinit

Proteiinit eli valkuaisaineet ovat perimän koodaamia eli niiden rakennusohjeet on kirjoitettu DNA:han. Proteiini muodostuu yhdestä tai useammasta polypeptidiketjusta, jotka puolestaan rakentuvat aminohapoista. Kaikkien eliöiden proteiinit muodostuvat samoista 20 aminohaposta – vain eri järjestykseen liittyneinä (taulukko 1.1). Aminohapot sitoutuvat toisiinsa aminoryh-

Kemialliset sidokset

Kemialliset sidokset ovat aineen rakenneosien välillä esiintyviä vetovoimia. Vahvoihin kemiallisiin sidoksiin kuuluvat kovalenttiset sidokset, ionisidokset ja metallisidokset. Kovalenttiset sidokset ovat epämetallien välisiä yksöis-, kaksois- tai kolmoissidoksia, joissa sidoselektronipari on yhteinen. Ionisidokset ovat anioni-kationi-vuorovaikutuksista syntyviä sidoksia epämetallin ja metallin välillä, ja metallisidokset ovat metalliatomien välisiä vahvoja sidoksia. Heikkoihin kemiallisiin sidoksiin kuuluvat vetysidokset, dipoli-dipoli-sidokset ja van der Waalsin voimat. Vetysidos on happeen, typpeen tai fluoriin sitoutuneen vedyn (-H) sekä hapen, typen tai fluorin vapaan elektroniparin välisestä vahvasta elektrostaattisesta vetovoimasta syntyvä sidos. Dipoli-dipoli-sidokset syntyvät poolisten molekyylien välisistä elektrostaattisista vetovoimista. Van der Waalsin voimat ovat kemiallisista sidostyypeistä heikoimpia. Ne vallitsevat kaikkien molekyylien välillä, kunhan niiden välinen etäisyys on korkeintaan 0,3-0,4 nm. Koska atomien ja molekyylien sisäinen elektronitiheys ei ole vakaa vaan se "lainehtii" satunnaisesti puolelta toiselle, ne polarisoituvat hetkellisesti dipoleiksi. Van der Waalsin voimat ovat tällaisten hetkellisesti muodostuneiden dipolien välisiä elektrostaattisia vetovoimia. Jos aine pysyy koossa pelkästään van der Waalsin voimien varassa, se tuntuu öljymäiseltä tai vahamaiselta. Koordinaatiosidoksia, jotka ovat metallin ja orgaanisen ligandin välisiä vahvuudeltaan vaihtelevia sidoksia, käsitellään kappaleen 3.2.2 pikkutietolaatikossa.

ISBN 9789515680891

Fotosynteesi on ensimmäinen suomenkielinen tietoteos mekanismista, joka tuottaa ihmiskunnalle ravinnon ja hengitykseen tarvittavan hapen. Myös fossiilisten polttoaineiden sisältämä energia on fotosynteesin sitomaa aurinkoenergiaa. Kirja esittelee syanobakteerit, levät ja kasvit, fotosynteesin evoluution, ilmastomuutoksen vaikutuksen fotosynteesiin, fotosynteesiin pohjautuvan bioenergian tuotannon sekä alan keskeisimmät tutkimusmenetelmät. Fotosynteesi on ajankohtainen aihe, sillä ihmiskunnan tulevaisuus vaatii ekologisesti kestävän energian- ja ruoantuotannon kehittämistä.

Fotosynteesi on kattava ja ajantasainen tietoteos, jonka kirjoittajat ovat kansainvälisesti tunnettuja fotosynteesitutkimuksen huippunimiä. Kirja sisältää runsaasti värikuvia ja graafisia esityksiä. Kirja on suunnattu korkea-asteen koulutukseen. Se soveltuu myös toisen asteen syventäviin opintoihin sekä käsikirjaksi opettajille ja bioenergiasta kiinnostuneille.